محمد علي ابڙو

ميين شاهہ عنات جي ڪلام ۾ فطرت نگاري

Naturalism in poetry of Miyun Shah Inayat

Abstract:

Miyun Shah Inayat is an important Sufi Poet of Classical period, who introduced many novelties, trends, metaphors and allegories in classical Sindhi poetry. His poetry has interesting qualities, new ideas and vast topics. Certain topics such as reformative points, depths of love, pantheism and naturalism are beautifully expressed in his poetry.

Shah Inayat on many occasions has portrayed alluring and fascinating picturization of nature. He has depicted all forms of Nature such as personification of nature, analogy of nature and its reflections. He has depicted society through Naturalism. He has composed poetry referring to Moon and Clouds and has personified the Mood as the beloved. Using the local tradition and pure language of Thar, he has composed multiple “Baits” (couplets) on Thar. His “Surood Marie” (Melody of Marie) contains Natural sceneries and description of Thar.

Keywords: Sufi Poetry, Naturalism, couplets, etc.

ميون شاهہ عنات رضوي اعليٰ پايي جو ڪلاسيڪل صوفي شاعر هو. سندن اولاد مان فرزند سيد محمد شريف شاهہ، ان جو فرزند بلال شاهہ ۽ ان جو پٽ قطب شاهہ پڻ بهترين شاعر هئا. ميين شاهہ عنات جي ڪلام (ڪتاب) ۾ سيد شريف شاهہ ۽ قطب شاهہ جو ڪلام پڻ شامل ڪيو ويو آهي. ميين شاهہ عنات وائيءَ جو خلقيندڙ ۽ وائيءَ کي عروج بخشيندڙ آهي. وائيءَ سان گڏ بيتن، دوهن، سورٺن ۽ مولودن کي پڻ هُن بلنديءَ تي پهچايو آهي. شاهہ عنات رضويءَ ڪلاسيڪل شاعريءَ ۾ پهريون پيرو نئين روايتن، موضوعن، سُرن، قصن وغيره کي شامل ڪيو. ڊاڪٽر اسحاق سميجو لکي ٿو تہ:

”ميين عنات اهي تاريخي داستان ئي نہ، پيا ڪئين موضوع ۽ ڪردار بہ سنڌي شاعريءَ ۾ داخل ڪيا. هن هڪ ئي موضوع تي بيشمار بيت ۽ وايون لکي، سُر لکڻ جي روايت قائم ڪئي. مثال ان کي سُر يا سرود سڏي، شاعريءَ کي موسيقيءَ جي قريب آندو. هن سنڌي شعر کي هڪ نئون

اسلوب ۽ معياري لب لهجو عطا ڪيو. ٻولي ايتري تہ اصلوڪي، زندگيءَ سان ڀرپور، رسيلي ۽ پُر اثر استعمال ڪيائين، جو بعد ۾ ان کي ئي شاهہ لطيف جي شعر جي ٻولي بڻجڻ جو بہ شرف حاصل ٿيو. ميين عنات سنڌي سماج جي عوامي زندگيءَ جون نسل در نسل جذباتي ۽ ذهني ضرورتون پوريون ڪندڙ لغت ۽ لفظيات کي شعر لاءِ ڪتب آندو ۽ انهن جي روح ۾ موجود ترنم ۽ تجنيسي قوتن کي ڪتب آندو. هن شاهہ ڪريم جي جماليات کي بہ ڪمال اوج بخشيو."[1]

پلي ڪِي پئونرن، جي واس وٺڻ آئيا.
تنين کي ڪوئرن، ڏنا هنڌ هِنيين ۾.

"ميين عنات سنڌي قديم شاعريءَ کي لوڪ، رزميہ، قصي گو روايت مان ڪڍي، فني ۽ فڪري سطح تي هڪ نئين ۽ ڪلاسيڪل روايت جي درجي تي پهچايو. ان روايت جا خد و خال واضح ڪيا ۽ ان کي صحيح معنيٰ ۾ رنگ ۽ روپ، عطا ڪندڙ پهريون شاعر آهي."[2]

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ پنهنجي ڪتاب" سنڌي سينگار شاعري "۾ شاهہ عنات کي سينگار شاعريءَ جو بہ پهريون شاعر سڏيو آهي. جنهن ڪلاسيڪل شاعريءَ ۾ سڀ کان پهرين سينگار شاعريءَ کي شامل ڪيو. هو لکي ٿو تہ:

"صوفي شاعرن مان ميون شاهہ عنات غالباً پهريون شاعر هو. جو سنڌي سينگار شاعريءَ جي مضمون کان متاثر ٿيو ۽ انهيءَ ۾ بيت چيائين. هيٺين بيت ۾ ميين شاهہ عنات ساڳئي جلال (لوڪ شاعر) واري فطري ماحول جا اهڃاڻ ڏيندي چيو آهي تہ:

لارَ لَئيندي وچڙا، چيهي پير رَتاس،
ڪُڙيون ڪُنبهي ورنيون، موتي منهن ڳُتاس،
پسو اِمينگهہ، ميون چوي، جوهر جال جَڙياس،
جهُومڪ بَئنسرياس، وَسي مينهن پُسائيا.

"يعني تہ 1. مينهن جا ننڍڙا (لار) وچڙا ٻڌندي (لئيندي)، پهرين وسڪاري تي موريل چيهي گاهہ تي هلڻ سان ان گاهہ جي رس سببان سندس پير ڳاڙها ٿي پيا آهن، 2. ۽ انهيءَ ڪري قدم کڻڻ وقت سندس ڪڙيون ڳاڙهيون ڪُنهبي ورنيون نظر اچن ٿيون،

(مينهن جي ڦڙين) سندس حسين چهري تي جڻ موتي مڙهي ڇڏيا آهن. 3. ميون چوي ٿو تہ ڏسو تہ سارنگ جي وس ڪيترا نہ اهڙا جواهر سندس بدن توڙي ڳهن تي جَڙي ڇڏيا آهن.4 . مينهن جي بوند سندس جهومڪن ۾ نٽ ڪي پڻ آلوده ڪيو آهي.“(3)

شاهہ عنات جو مٿيون بيت مقامي فطري ماحول جي عڪاسي ۾ خوبصورت منظرنگاريءَ کي ظاهر ڪري رهيو آهي. سندن سُرن ۾ وحدانيت، تصوف جا گهرا نُڪتا، لوڪ قصا) ڪجهہ اڳ وارن شاعرن جي ڪلام ۾ موجود هئا، بين قصن کي خود شامل ڪيو(، راڳڻين، فطرت جي رنگين عڪسن ۾ نظارن، مقامي ماحول جي روايتن، تشبيهن، محاورن، استعارن ۾ علامتن وغيره کي شامل ڪيو آهي. ڪلاسيڪل شاعريءَ ۾ شاهہ عبداللطيف ۾ شاهہ عنات رضويءَ اعليٰ درجي جي فطرتي سونهن ۾ سندرتا کي بيان ڪيو آهي.

عالمي شاعر فطرت جي مظهرن جي ٽن رخَن ذريعي فطرت سان مخاطب ٿي، منظرڪشيون پيش ڪندا آهن. انهن رخن ۾ سڀ کان پهريائين” فطرت جي ڪيفيت (Personification of Nature)ايندي آهي، جنهن ۾ شاعر فطرت سان مخاطب ٿيندي نظر ايندو آهي. فطرت سان ڳالهہ ٻولهہ ڪري روح کي تسڪين ۾ راحت بخشيندو آهي. هو ڪڏهن چنڊ سان تہ ڪڏهن چانگي سان تہ ڪڏهن وري جُهڙَ سان رُڻ جهُڻ يا ڳالهہ ٻولهہ ڪندو آهي. شاهہ عنات وٽ اعليٰ فطرتي منظرن سان گڏ فطرت جي ڪيفيت پڻ ملي ٿي. هو چنڊ سان مخاطب ٿيندي چوي ٿو تہ:

راتِيون باتِيون چَنڊ سين، مجيان سڪائُون،
پِـرهَـ جو پـانـڌِي پـڇان، اُڳـنـڊي آئُـون،
سِـجَ سونـهارا، سَيد چئي، خَـبَـرَ ڏجاهُون:
هِت آهِين اُتاهُون، هُتِ ٿو پَسين پِرينَ کي.

(ميين شاهہ عنات جو ڪلام99،100)

چَـنـڊَ !تُـهـنجي باتِ، مـونکي آهـي مَـنَ ۾،
الله لـڳِ، عِـنـاتُ چـئي، تـون اَچو منجهہ راتِ،
تَنَ جنهِين جي تاتِ، سي ڏسي تون ڏيکار مون.

(ميين شاهہ عنات جو ڪلام (3) 101)

شاهہ عنات چنڊ سان ڳالهيون ڪندي، سُکُ ۾ سڪون حاصل ڪري ٿو. هو

انهيءَ تان فراخ دلي محسوس ڪري چوي ٿو ته، چنڊ پرين کي پَسي ٿو ۽ مان چنڊ کي پَسان ٿو. انهيءَ سان گڏوگڏ چنڊ کي خبر گيرُ ۽ قاصد طور ڄاڻي ٿو. تنهن جي ڪري ئي ان سان سڪ ۽ طلب جون ڳالهيون ڪندي چوي ٿو ته، چنڊ !رات منجهه اڇائيءَ (چانڊوڪيءَ) ذريعي، دل گهريا سڄڻ ڏسي پوءِ ڏيکار مون. هتي فطرت جي ڪيفيت جو لاجواب مثال چنڊ آهي. جنهن سان مخاطب ٿي حال احوال ڪري رهيو آهي. انهيءَ ڪانپوءِ سُرود سارنگ ۾ بادل سان مخاطب ٿيندي چوي ٿو ته:

بادل !وسئو وَسُ، ڪر پيرو ان پُون،
ڏَڻ ڄَڻ مِرن ماڙهئين، اڄ لاهيندڙ تون،
واحد ڪر وَسُون، ته اَهُڪي لهِي عناتُ چئي.

(ميين شاهه عنات جو ڪلام، 275-276)

اسان وٽ ڪجهه علائقن ۾ جَرُ جال وهندو آهي. اتي انسان ۽ جاندار سُکي، ستابي زندگي گذاريندا آهن. ڪجهه علائقن (ٿرَ وغيره) ۾ صرف پَلَرَ جي پاڻيءَ تي گذارو ڪندا آهن. پر انهن علائقن جي انسانن ۽ جاندارن جي زندگي اوکي ۽ سخت مشڪل ۾ گذرندي آهي. انهن کي سدائين مينهن جي پاڻيءَ جي ڳڻتي ڪائيندي رهندي آهي. اهڙي فطري گهرج کي محسوس ڪندي، شاهه عنات بادل سان مخاطب ٿيو آهي. بادل کي تلقين ڪندي چئي ٿو ته، تون وسڪارو نه گهٽاءِ، جيترو تنهنجو وس آهي، وسُ پيو پر خاص ڪري ان پُونِ (زمين) تي جتي تنهنجي وسڻ سان جاندارن جي اڄ لهي ٿي. پر ايترو وسُ جو انهن جي اهُڪ يعني ڏڪيائي دور ٿي وڃي.

بادلَ !وَسِئو وَسُ، تو وُٺي وَسَ ٿئي،
اُجئا جي، عِناتُ چئي، رات تني کي رَسُ،
وَڃ نه سِڪي گاهه کي، رَڃَ نه لڳي ڪَسُ،
نيڻَ تمندا پَسُ، وَسُ ته وَرنِ سُپرين.

(ميين شاهه عنات جو ڪلام، 280)

هن بيت ۾ به ساڳئي طرز تي فطرت جي ڪيفيت ذريعي، بادل کي چئي ٿو ته، وسڻ جي لاءِ وسنئون نه گهٽاءِ، جيڪي اڃايل آهن، انهن کي راتو رات وڃي پهچ !انهن جي مٿان ايترو ته وسڪارو ڪر جو سِڪايل مال جي لاءِ چئني پاسن کان گاهه ئي گاهه

نڪري اچي ۽ ملاحن جا رڇَ تلائن ۾ ڪسُ نہ ڪائن، يعني رجيڪ رڇ (مڇي پڪڙڻ جا جارَ) گهٽ پاڻي هئڻ ڪري، مٽيءَ سان گهلبا هلندا آهن. اهي ججهي پاڻيءَ سبب آسانيءَ سان گهِلي سگهبا. هي جيڪي نيڻ ٽمن ٿا، انهن کي ڏسي وسُ تہ جيئن سُپرين واپس ورنِ. شاهہ عنات هي بيت ٿر جي پسمنظر ۾ چيا آهن. جڏهن ٿر جي پاسي ڪڪر گڏ ٿيندا آهن تہ، ٿر جا ڏورانهين هنڌن تي ويل ماڻهو واپس ورندا آهن، ڇو تہ مينهن جي پاڻيءَ تي زراعت ڪندا آهن ۽ ڪافي مهينا خوشحال گذاريندا آهن. هن فطرت جي ڪيفيت ذريعي ٿر جي پسمنظر کي بيتن ۾ سمايو آهي.

فطرت جو ٻيو رخُ ’فطرت سان مشابهت‘ آهي. مشابهت معنيٰ هڪجهڙائي يا برابري وغيره. هن رخ ۾ شاعر فطرت ذريعي محبوب سان ڀيٽ ڪري نظارا ۽ منظر پيش ڪندا آهن. هي رخ شاعرن جي لاءِ عام فهم ۽ پسنديده هوندو آهي ۽ هن تي ئي گهڻي ڀاڱي شاعري ڪندا آهن. شاهہ عنات جي ڪلام ۾ فطرت جي مظهرن سان مشابهت مٿانهين درجي جي موجود آهي. هن تشبيهن ذريعي ڪمال جا ڏيک ۽ عڪس جوڙي ڇڏيا آهن:

چنڊ چوڏس اُڀرِي، سهسين ڪري سنگارَ،
پَلَڪَ پِريان جي نہ پُڄي، جي حيلا ڪري هزارَ،
جهڙو سڀ ڄمارَ، تهڙو دم دوس جو.

(ميين شاهہ عنات جو ڪلام 104)

ميين شاهہ عنات رضوي مٿين بيت ۾ چنڊ سان مخاطب ٿيو آهي. هن بيت ۾ فطرت جي ڪيفيت ۽ مشابهت ٻنهي کي گڏوگڏ استعمال ڪيو آهي. هو چنڊ کي چوي ٿو تہ، چنڊ تون سهسين سينگار ڪري چوڏهين جي رات اُڀرين ٿو پر پرين جي هڪ کن پل جي بہ برابر نہ ٿي سگهندين، چاهي هزارين حيلا ڪرين، جهڙو تون سڄي ڄمار ۾ آهين تهڙو دوست جي گهڙيءَ پل جي روشنائيءَ ۾ آهي.

سِڄُ سُپاڻِي جا ڪري، تهڙي لالائِي لِڱنِ،
پَلَڪَ پِريان جي نہ پاڙيان، چنڊُ ائُ سين تارنِ،
شمسُ سهائي اڳرو، منهن ۾ محبوبَنِ،
ڪئين قنديلَنِ اڳري، پيشانيِ پِرينِ،
هِيُ جو جُلوو جوت سندينِ، تنهن تان ڪوڙين قربانيون ڪريان.

(مبين شاهه عنات جو ڪلام، 104)

هن بيت ۾ فطرت ذريعي سج‌ڻ جي مختلف روشنين ۽ وصفن سان مشابهت ڪندي، رات جي پرسُڪون پهرن ۾ سج‌ڻ جي سونهن، سوڀيا ۽ سندرتا تي ويهي سچ، چنڊ ۽ تارن سان ڀيٽ ڪندي چوي ٿو تہ: سج ۾ جيڪا لالائي (ڳاڙهاڻ) سپاٽي ايندي، اها پرينِ جي لڳن ۾ اڳ ئي موجود آهي. چنڊ ۽ تارنِ جي سونهن، پرين جي پلڪَ مٿِ بہ نہ ٿِي ٿي سگهي، سج جي عمده روشني، محبوب جي منهن ۾ اڳ ئي ٻري پئي. شمعدانن جي بهترين روشني پرين جي پيشانيءَ ۾ ئي موجود آهي. انهن سيني ۾ جيڪي روشنيءَ جون تجليون موجود آهن، اهي سڀ پرين تان ڪروڙين ڀيرا قربان ڪريان.

اهڙي نموني فطرت جي مشابهت سان گڏ خوبصورت نظارن، مقامي ماڻهن جي سونهن ۽ سوڀيا پڻ بيان ڪئي آهي. جوڳين ۽ سامين جي چنڊ ۽ سج سان لافاني تشبيهہ ڏيندي فطرت جي عمده عڪسن کي پيش ڪيو آهي. هڪ بيت ۾ جوڳيءَ کي سج سان تشبيهہ ڏيندي چوي ٿو "جوڳي تئنءَ جَهرڪِئو جينء سو سورج ُ صافُ" ۽ ٻئي بيت ۾ وري چنڊ سان مشابهت ڪندي چوي ٿو تہ"جوڳي تئنءَ جَهرڪِئو جينء چوڏهينَ ماه چَندُ " يعني فطرت سان محبوب ۽ ماڻهن جي ڀيٽ شاهہ عنات وٽ آفاقي آهي.

فطرت جو آخري رخ جنهن کي "بياني فطرت يا مظاهرِ فطرت" سڏين ٿا. هن رخ ۾ زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ جيڪي بہ فطرتي شيون، منظر، نظارا، ڏيکَ ۽ عڪس وغيره نظر اچن ٿا، اهي هن رخ جو ڪمال آهن. شاعرن جي پهرين نگاهہ فطرت جي مظهرن تي پوندي آهي. هو مقامي ماحول ۽ منظرن کان ويندي، ڪائنات جي مظهرن ۽ ڏيکن کي دلڪش انداز سان بيان ڪندا آهن.

شاهہ عنات جي ڪلام ۾ فطرت ۽ مقامي ماحول جا فطرتي منظر عام ۽ سهڻي انداز ۾ بيان ٿيل آهن. سندن ڪلام ۾ چوڏهين رات، چٽائي چنڊ جي، رات سهائي، تارا، قطب، ڪتيون، پرهہ، نئين سج نهارڻ، اُلٿي سج، جهڙ، مينهن، پريا تڙ ترائيون، آڳر، ٻَر، درياء، لهريون ريج، گاهن گلزاريون، سائر لهريون، ريجَ وڻ، جئن سي پکين پک، واءُ وڻن تان، جهولا لڳن جهوڪ، قرقل اکڙيون، انب ايلاچيون، چندن ڏاريون، ڪنڊن منجهہ قرار، لڏن ليمي لام، چنڊيان کِهہ اکين سين وغيره وغيره شامل آهن.

شاهہ عنات رضويءَ جو ٿر سان گهرو واسطو ۽ لاڳاپو رهيو آهي. انهيءَ ڪري

سرود مارئي ۾ اڪثر ڪري انهن ماڻهن جي رهڻين ڪهڻين، گاهن، ولين، ٻوٽن ۽ مقامي نيٺ سنڌي لفظن کان پَليءَ پَتِ واقف هو. ٿر ۾ جيڪي شيون واهپي طور ڪتب اينديون آهن. تن شين کي انهيءَ ئي نيٺ ٻوليءَ ۾ جوڙي ماحول ۽ منظر کي پيش ڪيو آهي. ٿر بابت هر هڪ شاعر جي شاعري پنهنجي طرز ۽ اندازِ بيان سان ملي ٿي. گهڻن شاعرن انهيءَ سڄي پسمنظر کي مٿاڇرو پَسي، شاعريءَ ۾ استعمال ڪيو آهي، پر شاهه عنات جي ٿر وارن سان رهڻي ڪهڻي ۽ گهڻي اچڻ وڃڻ ڪري، هن اتان جي نيٺ ۽ ماڳائتي ٻوليءَ کي برقرار رکيو آهي. هن جو سرود مارئي پڙهڻ سان، ٿر جي ٻولي ۽ فطرت جون رنگينيون اکين اڳيان تري اچن ٿيون. نموني طور هي بيت پڙهي ڏسو:

کِهَ، ڪُوڙي، ڊِهَ مَڪٽِي، جِت ٻـاڱيون ٻُـمَ ٻُنڊيرَ،
پـيـريو پُـرِٿَ، پَـچـٽي، ميـڙِيـنِ مـنـجـهه مـلـيـرَ،
هُـلـرو، لُـلـرو، لَـنـبُ، لاڻِـي، هـنَـجـن واڇـوٽـو وِيـرَ،
ڍيـبِـي ، ڍامڻُ، ڍَڪِـڻِـي، ڪـانُـو ڪِـرٽـو ڪَـرِيـرَ،
سِڻَ سِـيـاَرِڃَ، ساڏوهُـيِـون، ساريـان منـجـهه سَـريـرَ،
تـن کـي واحـد مِـيهَـن وَسائِـيا، ٿـاهَـرِئا ٿَـرَ ڏِيـرَ،
سـيـد چـئـي، سـاڻِـيهَ جـي گـهـرِ ڪـٿـيـريـنِ کِـيـرَ،
ثـابـت رکـي سـيـرَ، پَـرچـي اوءَ پـنـهـوارَ سـيـن.

(مِيين شاهه عنات جو ڪلام، 136۔137)

مٿين بيت ۾ استعمال ٿيل لفظ، عام طور تي گاهه ۽ ڏُٿ بابت استعمال ڪيا ويا آهن. هي لفظ ٿر جي پسمنظر ۾ فطرتي رنگ ۽ انهن جي پنيان واري جهان کي سمايو بيٺا آهن. جيڪڏهن فقط هڪڙي لفظ ”پُرِٿُ“ جي معنيٰ ۽ مفهوم کي ڏسجي ته هڪ وسيع جهان سمايل نظر ايندو. جامع سنڌي لغات ۾ هن جي معنيٰ هيئن لکيل آهي؛ ”گاهه جو قسم (جو ٿر ۽ جبل ۾ جام ٿئي؛ نسرڻ بعد هن ۾ ڪنڊن جي کوپي سان ڍڪيل اندر اجا داڻا ٿين، جي غريب ماڻهو پيهي پچائي ڏٿ طور کائين؛ پڻ ڪيترين ئي بيمارين ۾ دوا طور ڪم اچي).“ يعني هن هڪڙي لفظ جي ڦٽڻ ۽ استعمال ۾ اچڻ تائين هڪ فطرتي جوڙجڪ ۽ جهان سمايل آهي. جنهن کان ڪيترائي ماڻهو وانجهيل آهن.

مقامي فطرت جي نظارن کان پوءِ سرود سارنگ طرف ڌيان ڏجي ته معلوم

ٿيندو تہ هي سُر فطرت جي رنگن ۽ نظارن سان ٽمٽار لڳو پيو آهي. گهڻن هنڌن تي ٿر جي برسات، فطرت کي ڪيئن ٿي نِڪاري، ان جي منظر ڪشي ڪيل آهي. هن سرود جي هر هڪ بيت ۾ فطرتي نظارا ۽ فطرتي ڏيک روشنيءَ جيئن چمڪندي نظر اچن ٿا. شاهہ عنات سارنگ جي شروعات تاڙي جي تنوار سان ڪئي آهي. تاڙو هڪ پکيءَ جو قسم آهي. جنهن کي ٻاٻهيو پڻ چيو ويندو آهي. هي پکي اڪثر ڪري مينهن جي موسم ۾ ڏسبو ۽ تنوارينديِ ٻڌبو آهي. هن پکيءَ کي استعاري ۽ علامت سان گڏ پهاڪن ۽ محاورن ۾ پڻ استعمال ڪيو ويندو آهي. قدرتي طور تي هي پکي مينهوڳيءَ کي محسوس ڪندي تنوارڻ شروع ڪندو آهي، انهيءَ تنوار کي مقامي ماڻهو ٻڌڻ شرط ئي طئي ڪري وٺندا آهن تہ مينهن اچهو آيو. پنهنجي تياري مڪمل ڪجي. اهڙي ئي گهڻ گهري پکيءَ کي شاهہ عنات، سارنگ جي سندرتا ۽ فطري نزاڪت سان پنهنجي شاعريءَ ۾ پيش ڪيو آهي:

تاڙي ڪِي تَوارَ، پَپِيهل پَتيو هِيوُن،
هارين هر سنپائيا، سَرها ٿئا سنگهار،
لاهين ڏک ڏاتار !االاهي عِناتُ چئي.

(مبين شاهہ عنات جو ڪلام، 275)

سرود سارنگ ۾ مينهن جي وسڻ ڪري ڍِٽ، پٽَ، تڙَ، نُوڙَ وغيره جي پِسڻ ۽ پرجڻ واري فطري نظاري کي پيش ڪيو آهي. شاهہ عبداللطيف جي سر سارنگ جي بيت" موتي مانداڻ جي، واري ڪيائون وارَ "۾ جن مختلف هنڌن ۽ ملڪن جي نالن ۽ جهڙالي موسم جي منظرڪشي ٿيل آهي، ان ئي طرز تي شاهہ عنات جا بيت پڻ موجود آهن. هن سنڌ جي انهيءَ دور ۾ مشهور ديهن مٿان وسڪاري جي منظرڪشي ۽ ڏورانهين هنڌن کان ايندڙ ڪڪرين جا خوبصورت نظارا پيش ڪيا آهن. نموني طور فطرت سان مالامال هڪڙو بيت پيش ڪجي ٿو:

ڪي پارڪر ڪي پُرِ، ڪي اَروڙي عِناتُ چئي،
وِڄُون ولهارين وُٺيون، پَرچي پَٽ حضورِ،
ڏَٺُوتَنِ ڏڙَ ڪاهِيَا، سڻي ان مذڪورِ،
سَجڻ هُئڙا ڏورِ، مونکي مينهنِ ميڙِئا.

(مبين شاهہ عنات جو ڪلام، 280-281)

سرود سارنگ ۾ فطرت ذريعي پنهنجي اُمنگن ۽ جذبن کي پڻ ظاهر ڪيو آهي.اڇن ۽ ڪارن ڪڪرن سان آسمان ٽمٽار ٿيو پيو آهي. ڪڪر ڪنهن وقت بوندون ته ڪنهن وقت وسڪارو پيا ڪن. سانوڻيءَ جي مينهن ۾ اڪيون سڄڻن کي پسڻ ٿيون. اهڙي سڄي فطرتي منظر کي هو پَسندي چوي ٿو ته:

اَڇا اَنبرَ اَنبرين، بُوندون بَس نه ڳنِ،
ڪارا ڪڪَرَ ڪوڙ ۾ پِيي، وَسڪاري وَسَنِ،
سانوڻ مُندَ سَيد چئي، اکيون پِئُي پَسَنِ،
جي محبَ مُهنجي مَنِ، سي مينهنِ مونکي ميڙئا.

(ميين شاهه عنات جو ڪلام، 282)

شاهه عنات سرود مارئيءَ ۾ مارن جي سونهن ۽ سوڀيا کي خوب ڳايو آهي. جڏهن مارئي قيد ۾ پنهنجا ماروئڙن ۽ انهن سان گهاريل ڏينهڙا، رهڻي ڪهڻي، کاڌ خوراڪ ۽ انهن جي ذڪار ۽ تڪليفن کي وڻني ياد ٿي ڪيو اهڙي ڪيفيت شاهه عنات جي، جيءَ کي جِهير ٿي ڏئي. هن گهڻي قدر ٿر جي رهڻين ڪهڻين، رسم رواجن، ڏڪن ڏاڪڙن سان گڏوگڏ فطرت جي گهرائيءَ کي محسوس ڪري، ڪلام چيو آهي. سنڌ ۾ ٿر اها واحد جڳهه آهي، جتي هر هڪ فنڪار، مصور، شاعر ۽ اديب متاثر ٿي، پنهنجي مشاهدي جي ڪمال سان، انهيءَ حقيقي فطرت جي حسن، سونهن ۽ سوڀيا کي دائميت بخشي، پنهنجي فن ۽ ڏاهپ جو مظاهرو ڪندو آهي. جيئن ميين شاهه عنات ڪيو آهي:

سَنجهي سنجن ڪوهَ، صبح ساڏوين ۾،
پونياڙِيَ پَڪن ۾، لاٽِيَ جي لَهَه ڇُوهَ،
سونهنِ سَبزَ سيدَ چئي، ٻُونگَرَ متي ٻُوهَ،
راتِئو ڏينهان رُوحَ، مهنجون اکيون مُهَڙ ملير ڏي.

(ميين شاهه عنات جو ڪلام، 148)

شاهه عنات سرود مارئي، سارنگ، سسئي، توڏي ۽ ڪارائيڙي وغيره ۾ پکين ۽ جانورن جو پڻ ذڪر ڪيو آهي. ڪجهه جانورن کي محاوري طور تي ته ڪن کي فطري حسن ۽ فطرت سان پيت ڪندي ظاهر ڪيو آهي. انهن جانورن ۽ پکين مان ڪجهه

هي آهن: بحري باز، راڪس، گيز، ڏاگهو چانگو ڪرهو ليڙو اٺ، جماڻ (تکو هلندڙ اُٺ)، توڏو ڪاز ڪوئلون، قمريون، شاهي باز، شاهه پريون، مرگهه، مينهون، هنج، گهيٽا، ٻگروغيره. پڪين مان هنجُ ۽ ان جي خاص نسل بابت عمده منظر بيان ڪيا آهن. جيئن هن بيت ۾، ڪيڏو نه هنجن، ڪوٽن ۽ پابوڙي جي اُتم ۽ اعليٰ فطرتي نظاري کي تشبيهه ڏيندي، خوبصورت ڏيک سان پيش ڪيو آهي:

جيلاه ڪُوٽِن منجهه ڪَڪُورَ، تيلاه پونر پٽڪن 'يالَ سرِ'،
لَــلا تـــي لالُ تــئــا، مــنــجهان آبَ آتـــورَ،
اُهــڪُ نہ ڪَــن، عِــنــاتُ چــئــي، اُن چــارِي چُــغلَ چــورَ،
هَــنــجَـــن لــتــا هـــورَ، پــاپـــوڙي پـــيـــرَ ڏري.

(ميين شاهه عنات جو ڪلام، 300)

مٿين بيت جي آخري سٽ" هَنجَنِ لتا هورَ، پاپوڙي پيرَ ڏري "فطرت جي انتهائي پرسڪون ڏيک ۽ ڏنڏلي منظر کي واضح ڪري ٿي. هن سڄي نظاري کي سامهون ڏسندي، مشاهدو ماڻيندي، شاهه عنات پنهنجي هن شعر ۾ چوي ٿو ته ڪيئن نہ هنجن جا ٽولا آهستي آهستي ۽ سڪون سان ڪنول جي پتَنِ تي پير ڏري لهي رهيا آهن. اجوڪي دور ۾ جنهن کي سلو موشن (slow motion) سڏيو وڃي ٿو انهيءَ دور ۾ شاهه عنات لفظن ذريعي ڪمال جو سلو موشن جوڙيو آهي.

اسان وٽ ٻهراڙيءَ توڙي شهر جا ماڻهو ڪوٽيون، ڪُمَ، ڪنول جا گل ۽ پابوڙا يعني پٻٽيون شوق سان کائيندا آهن. ڪوٽيون، پٻٽيون ۽ انهن جا گل جڏهن پاڻيءَ کان مٿي اُسري ايندا آهن، ته دلفريب ۽ دلڪش قدرتي، فطرتي، مصوراتي ڏيکن کي ظاهر ڪندا آهن. انهن جا پن ٿالهين جيان ڪجهه پاڻيءَ جي مٿان ته ڪجهه وري پاڻيءَ تي پيل هوندا آهن. هنج ۽ ڪجهه خوبصورت پکي انهن تي اچي بسيرو ڪندا آهن. ان سڄي فطري نظاري کي شاهه لطيف ۽ شاهه عنات جيان شايد ئي ڪو خوبصورت بيان ڪري سگهيو آهي.

حوالا

1. سميجو اسحاق ڊاڪٽر، 'ڪلاسيڪل سنڌي شاعريءَ جو اهم رتن: ميون شاهه عنات رضوي

هڪ اڀياس‘، حضرت ميون شاهہ عنات رضوي فائونڊيشن، ٽنڊو الهيار. 2019. ص: 7-8

2. بلوچ، ڊاڪٽر نبي بخش. (تحقيق ۽ تصنيف) سنڌي سينگار شاعري. سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو. 1986. ص: 56

3. بلوچ، ڊاڪٽر نبي بخش. (تحقيق ۽ تصحيح) ميين شاه عنات جو ڪلام. سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو. 2010.

(هن مقالي ۾ شامل سمورا بيت ڪتاب: ”ميين شاهہ عنات جو ڪلام“ مان ورتا ويا آهن.)